

Krystyna Świetlik

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy – Warszawa

Zmiany cen detalicznych artykułów żywnościowych w Polsce w latach 2003-2015

Streszczenie

Celem rozważań jest zobrazowanie kierunków i stopnia zmienności cen detalicznych żywności i napojów bezalkoholowych w Polsce oraz zdiagnozowanie przyczyn zróżnicowania skali tych przemian. Analizą objęto lata 2003-2015. Podstawowym źródłem danych są opracowywane przez GUS (publikowane i niepublikowane) szeregi czasowe charakteryzujące badane kategorie cenowe. W pracy posłużono się głównie metodami statystyki opisowej i porównawczej. Na podstawie analiz materiału empirycznego oszacowano, że w 2015 roku, w porównaniu z 2003 rokiem, żywność i napoje bezalkoholowe podrożały realnie o 8,3%, w tym żywność o 9,5%. Oznacza to odwrócenie, utrzymującego się w latach 1990-2003, trendu relatywnego obniżania cen tych produktów. Poszukując przyczyn tego zjawiska zauważono, że bezpośrednio po przystąpieniu Polski do UE wzrost cen był spowodowany procesami integracji, zaś w latach 2007-2015 – głównie czynnikami o charakterze globalnym.

Słowa kluczowe: inflacja, ceny żywności, popyt, determinanty cen.

Kody JEL: F43, E31, E32, 013, Q11

Wstęp

Ceny detaliczne żywności należą do najczęściej rozpatrywanych czynników wpływających na poziom i strukturę spożycia artykułów żywnościowych oraz sprawność rynku żywnościowego. Są one współkomponentem układu cen w gospodarce żywnościowej, podstawowym wyznacznikiem kosztów utrzymania rodzin oraz istotnym, pozamonetarnym składnikiem inflacji (Noga 2009, s. 150-157). Z tego względu budzą żywe zainteresowanie opinii publicznej, polityków i praktyków gospodarczych. Wyniki statystycznych badań cenowych zaliczane są do tzw. „wrażliwych” danych wykorzystywanych przez ich użytkowników na szczeblu makro- i mikroekonomicznym, jak i tzw. przeciętnego konsumenta.

Zjawiska i procesy gospodarcze występujące w gospodarce żywnościowej podlegają niestannym zmianom pod wpływem samoczynnych, niezależnych od woli producentów, sił naturalnych, modyfikowanych działaniem czynników ekonomicznych, społecznych i kulturowych. Istotnie zmienia się także sfera konsumpcji w wyniku wzrostu zamożności społeczeństwa i możliwości nabywczych w zetknięciu z coraz bogatszą ofertą podażową oraz przeobrażeń stylu życia i preferencji. Okoliczności te sprawiają, że ceny produktów spożywczych ulegają stałej ewolucji.

Lata 2004-2015 były dla rynku żywnościowego w Polsce okresem głębokich przemian strukturalnych i koniunkturalnych związanych z globalizacją, dostosowywaniem się do wymagań jednolitego rynku unijnego i przewyciężaniem skutków światowego kryzysu finansowo-gospodarczego. Akcesja Polski do Unii Europejskiej z dniem 1 maja 2004 r. oznaczała włączenie się polskiego sektora żywnościowego w struktury i zasady wspólnego rynku. Otwarcie polskiej gospodarki w wyniku integracji europejskiej zwiększyło jej zależność od zjawisk o charakterze globalnym oraz wrażliwość na różnego rodzaju kryzysy. O cenach artykułów rolno-spożywczych zaczęły decydować głównie czynniki zewnętrzne, nie zaś zmiany krajowych relacji popytu i podaży.

Celem rozważań jest zobrazowanie kierunków i stopnia zmienności cen detalicznych żywności i napojów bezalkoholowych w Polsce w latach 2003-2015 na tle inflacji i pozażywnościowych jej komponentów oraz zdiagnozowanie przyczyn zróżnicowania skali tych przemian.

Artykuł ma charakter badawczy. Podstawą analizy są opracowywane (publikowane i niepublikowane) przez GUS szeregi czasowe charakteryzujące badane kategorie cenowe. W celu dokonania pomiaru dynamiki cen żywności oraz pozostałych grup towarów i usług konsumpcyjnych posłużono się zagregowanymi średniorocznymi indeksami cen o stałej i zmiennej podstawie. Sięgnięto również do danych statystycznych opracowanych w innych polskich i zagranicznych instytucjach, m.in. w Narodowym Banku Polskim, b. Ministerstwie Gospodarki (obecnie Ministerstwo Rozwoju), Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO), Komisji Europejskiej (EC) i Europejskim Urzędzie Statystycznym (Eurostat). Źródłem informacji o uwarunkowaniach transformacji cenowych struktur były także wyniki własnych, wieloaspektowych analiz statystyki rynkowej oraz specjalistyczne, krajowe i zagraniczne publikacje naukowe i popularno-naukowe.

Badania dotyczyły głównie lat 2004-2015. Okres ten został podzielony na trzy podokresy obejmujące lata: 2004-2008, 2009-2013 i 2014-2015. W każdym z nich rokiem bazowym do porównań był rok poprzedzający okres badany. Zastosowana periodyzacja związana jest z przebiegiem cyklicznych zmian ogólnej aktywności gospodarczej kraju. Za szczególnie ważny uznano rok 2003, będący ostatnim przed akcesją Polski do Unii Europejskiej i stanowiący punkt odniesienia dla oceny zmian cen żywności w poakcesyjnym okresie. Rok 2004 ma swoją specyfikę z uwagi na realia akcesyjne i kumulację określonych zjawisk gospodarczych. W 2004 roku odnotowano w Polsce istotne przyspieszenie tempa wzrostu PKB i popytu krajowego, zwiększenie obrotów w handlu zagranicznym, w tym zwłaszcza wolumenu eksportu, poprawę konkurencyjności na rynku wewnętrznym oraz narastanie presji inflacyjnej pod wpływem „szoków” cenowych związanych z przystąpieniem Polski do UE i wzrostem cen surowców na rynkach światowych. W związku z akcesją wprowadzono w Polsce uregulowania UE dotyczące m.in. podatków pośrednich (wyższe stawki), polityki celnej (Wspólna Taryfa Celna) i polityki rolnej (Wspólna Polityka Rolna). Otwarcie rynków rolnych w ramach UE i eliminacja wszystkich ograniczeń w handlu żywnością pomiędzy Polską a UE przyczyniły się do wzrostu popytu zewnętrznego na polską żywność, któremu towarzyszył koniunkturalny spadek podaży wielu produktów rolnych, głównie zbóż. Kumulacja tych zjawisk zdynamizowała ceny żywności tworząc silny impuls inflacyjny.

Inną ważną cezurą jest rok 2009, w którym Polska doświadczyła skutków pierwszej fali światowego kryzysu finansowo-gospodarczego. Z kolei rok 2014 cechowała radykalna zmiana uwarunkowań podaży-popytowych na rynku żywnościowym z uwagi m.in. na ograniczenia eksportowe z powodu rosyjskiego embarga i nienotowaną od lat deflację.

W badaniach zastosowano metody analizy statystycznej i ekonomicznej oraz rozumowań indukcyjnych i dedukcyjnych. Posłużono się również metodą analizy opisowej, odwołania do analogii i porównań w czasie oraz heurystyczną (odwołującą się do wiedzy i własnego doświadczenia). Zaobserwowane zjawiska ekonomiczne przedstawiono w formie opisowej i graficznej, przy pomocy tabel i wykresów.

Zmiany cen żywności na tle inflacji

Najbardziej popularnym nie tylko w polskiej, ale i światowej statystyce miernikiem inflacji jest wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych¹, chociaż inflacja ma szersze znaczenie i jest efektem zmian relacji między wzrostem ilości pieniądza w obiegu a wzrostem masy towarowej na rynku (Noga 2009, s. 150-157). Obejmuje on ceny towarów i usług wyprodukowanych w kraju oraz pochodzących z importu, będących w powszechnej sprzedaży i nienegocjowanych, jak i kształtujących się dowolnie w wyniku uzgodnień między sprzedającym a kupującym (np. na targowiskach), a także ceny ustalane administracyjnie, określane jako urzędowe i kontrolowane. Wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych są opracowywane przez GUS na podstawie grupowania zgodnego z międzynarodową Klasyfikacją Spożycia Indywidualnego według Celu (COICOP) (*Classification...* 2014).

Z analiz materiału empirycznego, zgromadzonego dla potrzeb niniejszego artykułu wynika, że w Polsce w latach 2003-2015 trend nominalnych cen detalicznych żywności miał charakter wzrostowy, szczególnie czytelny w okresach wzmożonej inflacji. W latach 2003-2008, w warunkach przyspieszenia tempa wzrostu gospodarczego, wydatnej poprawy sytuacji dochodowej ludności i ożywienia popytu na żywność, ceny żywności i napojów bezalkoholowych podniosły się o 21,5%. W kolejnych pięciu latach, mimo wyraźnego spowolnienia aktywności polskiej gospodarki i spadku popytu na żywność, nadal rosły szybko i w 2013 roku, w porównaniu z 2008 rokiem, zwiększyły się o 19,9%. Po deflacji w latach 2014-2015 ukształtowały się na poziomie o 41,9% wyższym niż w 2003 roku. Wzrost cen towarów żywnościowych, bez napojów bezalkoholowych, był nieco wyższy i wyniósł 43,4% (por. tabela 1).

Czynnikiem komplikującym opisy długoterminowych trendów kształtowania się cen żywności są zmiany struktury pozostałych agregatów cenowych w gospodarce. Poznanie przynajmniej przybliżonego obrazu ich rzeczywistej zmienności wymaga „oczyszczenia” cen z inflacji, tj. skorygowania wskaźników cen nominalnych o zmiany ogólnego indeksu

¹ Jest on określany w skrócie jako CPI (*Consumer Price Index*) – nazwą zalecaną przez Międzynarodową Konferencję Statystyków. Uzupełniająco podaje się wskaźniki cen producentów (PPI) oraz deflator produktu krajowego brutto (GDP).

cen konsumpcyjnych i obliczenia cen realnych². Z zestawienia rocznych wskaźników cen wynika, że w latach 2004-2013, z wyjątkiem 2006 roku, tempo wzrostu cen żywności było wyższe niż stopa inflacji (por. wykres 1), zaś odnotowany w latach 2014-2015 spadek cen żywności był głębszy niż cen konsumpcyjnych ogółem. W latach 2004-2013 żywność była jednym z głównych czynników inflacyjogennych, podczas gdy w ostatnich dwóch latach analizowanego okresu – obniżającym inflację.

Tabela 1

Wskaźniki cen wybranych grup towarów i usług konsumpcyjnych

Wyszczególnienie	2008 2003=100	2013 2008=100	2013 2003=100	2015 2013=100	2015 2003=100
O G Ó Ł E M	114,0	115,9	132,1	99,1	131,0
Żywność i napoje bezalkoholowe	121,5	119,9	145,7	97,4	141,9
Żywność	122,3	120,5	147,4	97,3	143,4
Napoje alkoholowe i tytoń	117,8	128,7	151,6	104,9	159,1
Odzież i obuwie	73,1	79,9	58,5	90,7	53,0
Użytkowanie mieszkania i nośniki energii	128,4	129,1	165,8	102,1	169,3
opłaty za najem mieszkania	123,4	115,3	142,3	102,5	145,9
nośniki energii	130,0	131,0	170,3	100,2	170,7
Wypożyczenie mieszkania i prowadzenie gospodarstwa domowego	106,7	108,8	116,1	99,6	115,6
Zdrowie	111,9	116,6	130,5	102,1	133,2
Transport	119,1	117,3	139,7	89,0	124,4
w tym paliwa do prywatnych środków transportu	137,8	126,1	173,8	83,6	145,3
Łączność	98,3	90,1	88,6	102,1	89,5
Rekreacja i kultura	100,5	106,3	106,8	101,7	108,7
Edukacja	113,1	114,2	129,2	97,3	125,7
Restauracje i hotele	118,6	119,0	141,1	102,7	144,9
Inne towary i usługi	103,3	111,4	115,1	99,7	114,7

Źródło: *Ceny w gospodarce narodowej w 2008 r.* (2009, s. 69-76); *Ceny w gospodarce narodowej w 2014 r.* (2015, s. 39-44); „Biuletyn Statystyczny” (2016, s. 141-147); obliczenia własne.

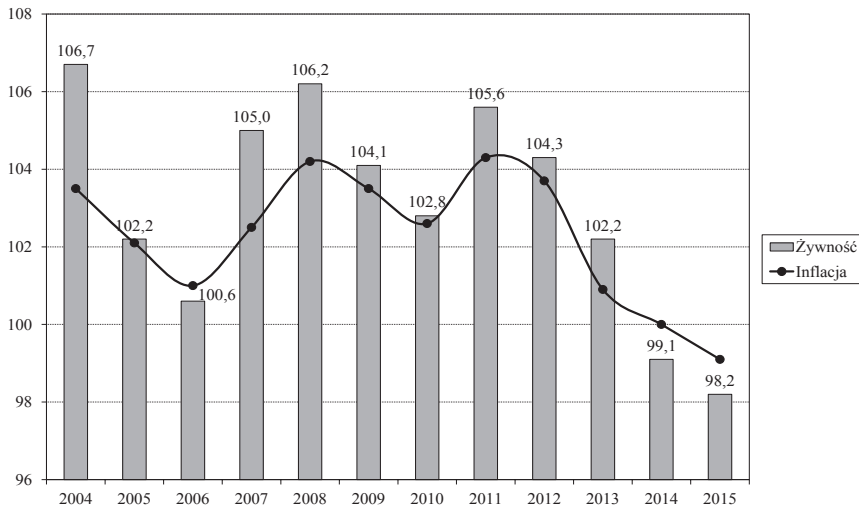
Korygując wskaźniki cen żywności i napojów bezalkoholowych indeksem inflacji można zauważyć, że w 2015 roku, w porównaniu z 2003 rokiem, żywność i napoje bezalkoholowe podrożały realnie o 8,3%, w tym żywność – o 9,5%. Oznacza to odwrócenie, utrzymują-

² Cena realna ma swój ekonomiczny sens interpretowany w jednym z najbardziej znanych podręczników akademickich z ekonomii następująco: „Poziom ceny realnej jest wskaźnikiem ekonomicznej rzadkości danego dobra. Pokazuje bowiem, czy cena tego dobra rośnie szybciej czy wolniej niż ceny pozostałych dóbr. Z tego powodu ceny realne są określane niekiedy mianem cen relatywnych (względnych). Cena relatywna – podobnie jak płaca realna – mówi nam o zależności zmian ceny danego dobra w stosunku do zmian cen wszystkich dóbr na rynku” (Begg i in. 1993, s. 59-60).

cej się od 1990 roku do 2003 roku, tendencji relatywnego jej tanienia. W latach 1990-2003, z wyjątkiem 1994 roku, ceny żywności i napojów bezalkoholowych rosły wolniej niż łączne ceny towarów i usług konsumpcyjnych i w wymiarze realnym spadły o 22,0% (Świetlik 2008, s. 162).

Wykres 1

Wskaźniki inflacji cen detalicznych żywności (rok poprzedni =100)

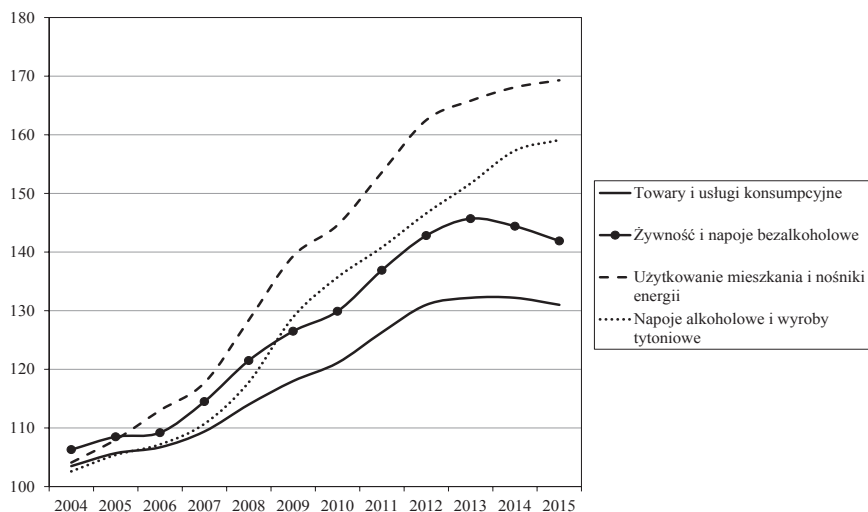

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ceny w gospodarce narodowej w 2008 r.* (2009, s. 69-76); *Ceny w gospodarce narodowej w 2014 r.* (2015, s. 39-44); „Biuletyn Statystyczny” (2016, s. 141-147).

W latach 2003-2015 wzrost cen niektórych grup towarów i usług konsumpcyjnych był wyższy niż żywności. Przykładowo, bardziej niż żywność, bo o 69,3% podrożały towary i usługi w zakresie użytkowania mieszkania i nośników energii, w tym opłaty za najem mieszkania o 45,9%, a nośniki energii, tj. energia elektryczna, gaz, opał i energia ciepła – o 70,7% (por. wykres 2). Ponadto, istotnie wzrosły ceny napojów alkoholowych i tytoniu (o 59,1%), głównie w wyniku przyspieszenia ich dynamiki w latach 2008-2012. W 2013 roku, w porównaniu z 2008 rokiem, wzrost cen alkoholi i wyrobów tytoniowych wyniósł 51,6%, a w ostatnich dwóch latach – 4,9%. Wyższy niż wzrost cen żywności był również wzrost cen paliw do prywatnych środków transportu (45,3%) oraz cen w restauracjach i hotelach (44,9%). Mniej niż żywność podrożały natomiast towary i usługi związane ze zdrowiem (wzrost o 33,2%). Spadek realnych cen zaobserwowano w następujących grupach towarów i usług konsumpcyjnych: towary i usługi związane z edukacją (25,7%), wyposażeniem mieszkania i prowadzeniem gospodarstwa domowego (15,6%), rekreacją i kulturą (8,7%) oraz tzw. „inne towary i usługi” (obejmujące m.in. środki higieny osobistej kosmetyki i opiekę społeczną – 14,7%).

Wykres 2

Dynamika cen wybranych grup towarów i usług konsumpcyjnych (2003 rok = 100)

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Ceny w gospodarce narodowej w 2008 r.* (2009, s. 69-76; *Ceny w gospodarce narodowej w 2015 r.* (2015, s. 39-44).

Realny wzrost cen żywności oraz wielu innych grup towarów i usług konsumpcyjnych, w tym zwłaszcza związanych z mieszkaniem, miał istotne konsekwencje dla kształtowania się popytu na żywność. Koszty utrzymania mieszkania, mające charakter „wydatków sztywnych”, zajmują czołową pozycję w strukturze wydatków gospodarstw domowych (drugą po wydatkach na żywność) i poważnie obciążają budżety rodzin. Wydatki gospodarstw domowych na paliwa, transport, alkohol i tytoń cechuje niska cenowa elastyczność popytu. Dlatego poziom cen tych towarów i usług, podobnie jak usług bytowych, silnie determinował wydatki na zaspokojenie pozostałych potrzeb.

Dynamika cen podstawowych grup żywności

W latach 2003-2015 wiele podstawowych grup produktów żywnościowych podrożało w stopniu wyższym od średniego wskaźnika (por. tabela 2). Najbardziej zwiększyły się nominalne ceny pieczywa i produktów zbożowych (o 56,3%), owoców i przetworów owocowych (o 50,3%), jaj (o 49,7%), ziemniaków (o 48,7%) i tłuszczów jadalnych (o 45,8%). Zbliżony do wzrostu cen całej żywności był wzrost cen ryb i owoców morza (o 44,1%) oraz mięsa, podrobów i przetworów mięsnych (o 41,1%). Mniej niż przeciętnie podrożały natomiast artykuły zaliczane do grupy: cukier, dżem, wyroby cukiernicze i miód (o 38,5%, w tym cukier o 14,2%), produkty mleczarskie (o 36,0%), napoje bezalkoholowe (o 28,4%) i warzywa (o 24,0%). Korygując powyższe wskaźniki skumulowanym wskaźnikiem inflacji

Tabela 2
Wskaźniki cen wybranych artykułów żywnościowych

Wyszczególnienie	2008 2003=100	2013 2008=100	2013 2003=100	2015 2013=100	2015 2003=100
Pieczywo i zbożowe	129,6	120,9	156,7	99,7	156,3
ryż	143,9	114,0	164,0	94,5	155,0
pieczywo	133,3	122,9	163,8	99,6	163,2
mąka	140,7	118,7	167,0	95,4	159,3
makarony	122,8	116,3	142,8	100,2	143,0
Warzywa	119,6	118,7	142,0	95,7	135,8
ziemniaki	145,4	129,3	188,0	79,1	148,7
warzywa	110,3	116,5	128,5	96,7	124,0
Owoce i przetwory	127,8	119,0	152,1	98,9	150,3
jabłka	164,8	93,5	154,1	93,6	144,3
owoce cytrusowe	110,3	103,8	114,5	100,7	115,4
banany	152,9	103,3	157,9	100,0	157,9
Mięso, podroby i przetwory	118,5	124,1	147,1	95,9	141,1
mięso wieprzowe	117,9	119,9	141,4	91,2	128,8
mięso wołowe	161,8	146,5	237,0	97,8	231,8
drób	110,8	126,3	139,9	93,2	130,4
przetwory mięsne	117,9	121,9	143,7	98,9	142,2
Ryby i przetwory	110,2	131,1	144,5	99,7	144,1
Tłuszcze jadalne	127,7	122,4	156,3	93,3	145,8
masło	133,9	124,2	166,3	92,1	153,4
pozostałe tłuszcze zwierzęce	126,1	154,2	194,4	85,8	166,8
tłuszcze roślinne	122,1	115,9	141,5	94,6	133,9
Mleko i przetwory	123,7	109,3	135,2	100,6	136,0
mleko	128,5	109,9	141,2	101,1	142,7
jogurty	110,0	106,2	116,8	102,8	120,2
twarogi	115,6	106,0	122,5	100,4	122,9
sery dojrzewające	129,8	108,7	141,1	97,9	138,2
Jaja	117,4	138,9	163,1	91,8	149,7
Cukier, dżem, wyroby cukiernicze i miód	121,5	122,1	148,4	92,7	137,5
cukier	128,5	137,2	176,3	64,8	114,2
wyroby cukiernicze	115,9	114,0	132,1	101,2	133,7
Napoje bezalkoholowe	113,0	114,5	129,4	99,3	128,4

Źródło: *Ceny w gospodarce narodowej w 2008 r.* (2009, s. 70); *Ceny w gospodarce narodowej w 2015 r.* (2016, s. 40); niepublikowane dane GUS i obliczenia własne.

można zauważyć, że realnie podrożały wszystkie grupy żywności, z wyjątkiem cukru i warzyw. Ceny cukru rosły dynamicznie do 2011 roku, przy dużych wahaniami w poszczególnych latach, osiągając poziom blisko dwukrotnie wyższy niż w 2003 roku (o 95,3%). Obniżka cen cukru w latach 2012-2015 o 41,5% sprawiła, że na przestrzeni całego badanego okresu ich wzrost był dwukrotnie mniejszy od stopy inflacji (*Ceny...* 2009, s. 70; *Ceny...* 2015, s. 40).

Z danych statystycznych zaprezentowanych w tabeli 2 wynika, że w analizowanym okresie istotnie zmieniły się wewnątrzgrupowe relacje cen żywności. Spośród monitorowanych przez GUS produktów zbożowych najbardziej podrożały pieczywo i mąka, a najmniej makarony. O realnym podrożeniu owoców zdecydował wydatny wzrost cen bananów i jabłek, przy stosunkowo niewysokim wzroście cen owoców cytrusowych. W grupie mięsa silną tendencją rosnącą wykazywały ceny wołowiny (wzrost o 131,8%), przy wzroście cen mięsa wieprzowego o 28,8% i drobiowego o 30,4%. Tłuszcze jadalne podrożały znacząco za sprawą wysokiego wzrostu cen tłuszczów zwierzęcych surowych i topionych, tj. smalcu, boczku, podgardla i słoniny (o 66,8%). Wzrost cen masła wyniósł 53,4%, a tłuszczów roślinnych 33,9%. Wśród produktów mlecznych największą dynamiką cen charakteryzowały się: mleko spożywcze (42,7%) i sery dojrzewające (38,2%), przy dużo mniejszym wzroście cen jogurtów i twarogów (o 20-23%). Ceny wyrobów cukierniczych wzrosły o 33,7%, tj. w stopniu ponad dwukrotnie większym niż ceny cukru.

Determinanty cen żywności

Wysoki wzrost cen żywności odnotowano w Polsce w 2004 roku, w latach 2007-2008 i w 2011 roku. W 2004 roku, w stosunku do roku poprzedniego, wyniósł on nominalnie i realnie odpowiednio 6,7% i 3,1%. Był on rezultatem wzmożonego popytu eksportowego, zmian mechanizmów regulacyjnych rynku rolno-spożywczego (Wspólna Polityka Rolna) oraz uwarunkowań wewnętrznych związanych z produkcją i podażą surowców rolniczych. Dodatkowo nasiliły go wzrosty cen surowców energetycznych na rynkach światowych (m.in. ropy, paliw, gazu i węgla) (Świetlik 2004a, s. 38-48, Świetlik 2004b, s. 7-15). Rosnącą presję na wzrost cen żywności można było zauważyć w okresie bezpośrednio poprzedzającym wstąpienie Polski do UE. Jej przyczyną było ożywienie popytu wewnętrznego związane z obawami przed wzrostem cen po akcesji oraz wzmożenie eksportu pod wpływem deprecjacji złotego, a zwłaszcza korzystnego dla krajowych eksporterów kursu EUR/PLN (por. wykres 3).

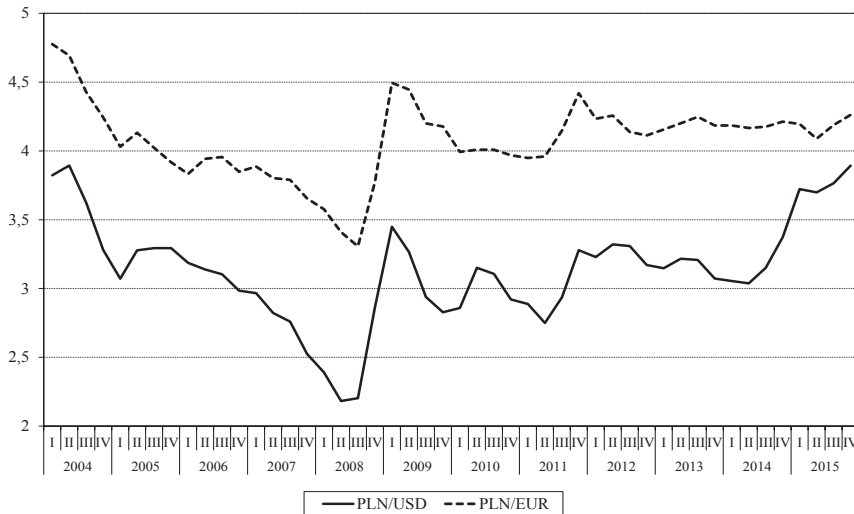
Wzrostowi cen sprzyjała także niższa krajowa podaż wielu produktów rolnictwa (m.in. zbóż) po niskich zbiorach w 2003 roku³. Wzrost popytu eksportowego po 1 maja 2004 roku był spowodowany w dużej mierze zwiększeniem się popytu ze strony „starych” krajów członkowskich Unii Europejskiej na polską żywność w wyniku zniesienia barier w handlu żywnością. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej zmieniło uwarunkowania międzynarodowej wymiany handlowej. Objęcie Polski wspólnotową swobodą przepływu towarów

³ W 2004 roku, w porównaniu z rokiem poprzednim, spadek produkcji roślinnej w rolnictwie wyniósł 5,7%. Zbiory zbóż zmalały o 13%, rzepaku o 16,8%, ziemniaków o 11,5%, a buraków cukrowych o 12,6%. (*Rolnictwo...* 2004, s. 27-28 i 35-36).

oraz wspólną taryfą celną przyczyniło się do ostatecznego zniesienia barier taryfowych i pozataryfowych w obrotach handlowych, a także do zminimalizowania występujących ograniczeń fizycznych, technicznych czy fiskalnych w obrębie Wspólnoty (Czaja, Wach 2009, s. 1).

Wykres 3
Średni kwartalny kurs PLN do USD i EUR

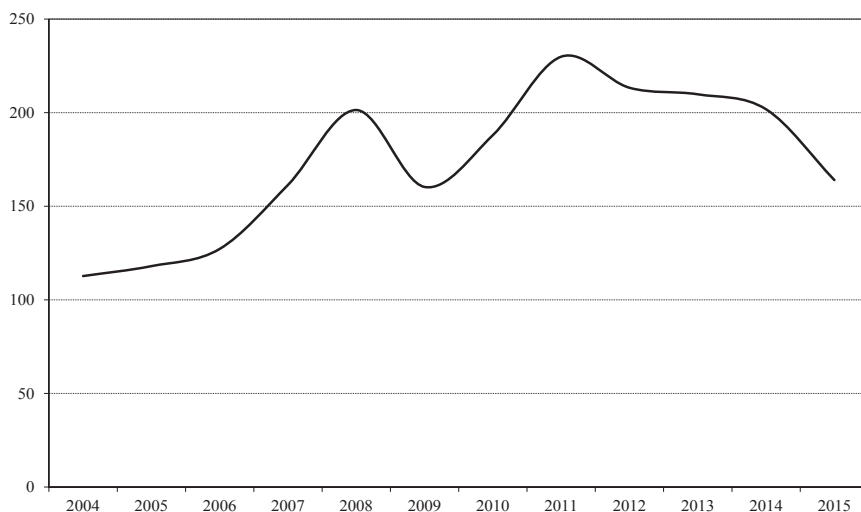
Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Kursy średnie. Archiwalne kursy walut* (2016).

Akcesja miała szczególny wpływ na handel produktami rolno-spożywczymi (Pawlak 2014, s. 172-174). Eliminacja ograniczeń w handlu między Polską a UE ujawniła wysoką konkurencyjność wielu polskich artykułów żywnościowych (m.in. mięsa wołowego i drobiowego oraz produktów mleczarskich) i zdynamizowała eksport towarów rolno-spożywczych, w produkcji których Polska posiadała przewagi komparatywne (*Polski handel...* 2005, s. 14). Wprowadzenie dopłat do eksportu poza granice UE (tzw. refundacje eksportowe) oraz przyjęcie wspólnotowych preferencyjnych stawek celnych wobec wybranych krajów wpłynęło na podtrzymanie wzrostowych tendencji w eksporcie z Polski w drugiej połowie 2004 roku, mimo aprecjacji złotego. Utrzymaniu wysokiej dynamiki eksportu sprzyjała także dobra koniunktura w gospodarkach najważniejszych partnerów handlowych Polski. Do wzrostu krajowych cen żywności w 2004 roku przyczyniło się ponadto wprowadzenie wyższych, wynikających ze Wspólnej Taryfy Celnej, stawek celnych na niektóre produkty pochodzące z importu (owoce cytrusowe, banany, ryż, ryby) oraz podniesienie urzędowych cen paliw i innych nośników energii w następstwie wysokich zwyżek cen ropy na światowych rynkach (Szczęśniak 2005).

W latach 2005-2006 wzrostowe tendencje cen na krajowym rynku żywnościowym uległy osłabieniu, do czego przyczyniły się: wyhamowanie dynamiki popytu na żywność, poprawa sytuacji w zakresie produkcji zbóż i mięsa, jak również spowolnienie dynamiki cen paliw (Świetlik 2006, s. 9-13, 19-22). W latach 2007-2008 tempo wzrostu cen żywności ponownie przyspieszyło, głównie pod wpływem czynników o charakterze globalnym, wśród których kluczową rolę odegrały zmiany globalnego popytu na żywność oraz niekorzystne warunki podażowe na światowych rynkach rolnych sprzyjające wzrostowi eksportu z Polski (Gwiazda 2008, s. 29-35; *Raport...* 2007, s. 13-14). Według FAO, w 2008 roku w porównaniu z 2006 r., światowe ceny żywności podniosły się o 58,3% (por. wykres 4), w tym: mięsa o 33,0%, produktów mleczarskich o 72,0%, zbóż o 95,2%, a tłuszczów roślinnych o 201,5% (FAO... 2016).

Wykres 4

Dynamika światowych cen żywności (2002-2004=100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *FAO...* (2016),

Drastyczne zawyżanie cen pszenicy, ryżu, soi i kukurydzy na międzynarodowych rynkach na przełomie lat 2007/2008 doprowadziło wiosną 2008 roku do wybuchu światowego kryzysu żywnościowego (Ter-Minassian i in. 2008, s. 9-22; Malcher-Michalska 2012, s. 152-154). Jedną z głównych przyczyn tak gwałtownego wzrostu cen płodów rolnych był znaczący wzrost popytu na surowce i żywność ze strony krajów rozwijających się, kreowany przez wzrost siły nabywczej ich mieszkańców, a przede wszystkim - rosnące zapotrzebowanie na produkty zwierzęce, co spowodowało zwiększenie światowego zużycia zbóż jako paszy dla zwierząt gospodarskich (Daszkowska 2008, s. 5-6). Drugą przyczyną wiązała się ze spadkiem podaży zbóż w następstwie niekorzystnych warunków pogodowych ogra-

niczających produkcję w niektórych rejonach świata⁴. Wprowadzenie przez wiele państw restrykcji eksportowych mających na celu ochronę własnych rynków doprowadziło do dalszego zmniejszenia podaży i wzrostu cen zbóż na rynkach światowych (Demke i in. 2009, s. 6-7). Trzy inne przyczyny wzrostu światowych cen produktów spożywczych w sezonie 2007/2008 to: produkcja biopaliw, spekulacje i wzrost cen ropy naftowej (*The State...* 2009, s. 19-22). Wzrost zapotrzebowania na biopaliwa spowodował skierowanie zbóż tradycyjnie uprawianych na cele konsumpcyjne (kukurydza) na potrzeby tego sektora gospodarki i zastępowanie upraw przeznaczonych do spożycia uprawami do produkcji biopaliw. Bardzo niski poziom zasobów zbóż w końcu 2007 roku i dalszy spadek światowych rezerw na początku 2008 roku, wywołał spekulację cenami zbóż, która jeszcze bardziej zwiększyła ceny na rynku światowym (Zawojcka 2011, s. 187-189). Duży wzrost cen ropy naftowej i towarzyszący mu wzrost cen nawozów, środków ochrony roślin, kosztów użytkowania maszyn rolniczych i transportu dodatkowo przełożył się na ceny żywności.

Zjawiska te nie pozostały bez wpływu na polski rynek żywnościowy. Wysoka opłacalność eksportu w warunkach rosnących cen światowych, ożywienie krajowego popytu związane z poprawą sytuacji dochodowej ludności, zwiększenie kosztów produkcji żywności spowodowane wzrostem cen paliw, nośników energii i cen regulowanych zależnych od decyzji instytucji rządowych i samorządowych (podatek ekologiczny, wydatna zwyczajka opłat za wodę, usługi kanalizacyjne i wywóz śmieci) oraz wynagrodzeń, jak również silna deprecjacja nominalnego kursu złotego w ostatnich miesiącach 2008 roku (por. wykres 3) sprzyjająca eksportowi, a jednocześnie skutkująca wzrostem cen towarów z importu, zdynamizowały krajowe ceny produktów spożywczych. W 2008 roku, w stosunku do 2006 roku, żywność i napoje bezalkoholowe podrożały o 11,3%, przy inflacji 6,8%.

W okresie ostatniego światowego kryzysu finansowo-gospodarczego na rynkach międzynarodowych utrzymywała się wysoka inflacja i wysoki wzrost cen żywności stymulując silnie dynamikę cen na polskim rynku żywnościowym (*Food...* 2014; Świetlik 2009, s. 4-8; Świetlik 2013, s. 47-61). W latach 2009-2013 w Polsce średnie roczne tempo wzrostu cen żywności i napojów bezalkoholowych wyniosło 4,0%, przy inflacji 3,2%, a w 2011 roku osiągnęło aż 5,4%, przy inflacji 4,3%. Głównymi przyczynami istotnego wzrostu cen żywności w 2011 roku były: ograniczona podaż i wzrost cen produktów roślinnych po słabych krajowych zbiorach w 2010 roku⁵ (*Wyniki...* 2011, s. 31-32), znaczący wzrost kosztów produkcji rolniczej spowodowany podrożeniem pasz i środków produkcji, wzrost kosztów przetwórstwa i obrotu związany głównie ze wzrostem cen energii i paliw⁶, wysoka dynamika eksportu oraz silne wzrostowe trendy cen surowców rolniczych na rynkach światowych. Wzrosty światowych cen produktów rolnych były konsekwencją:

⁴ Katastrofalna susza w Australii i Indonezji, fale upałów w Kalifornii, powódzie w Malezji i Birmie, cyklony w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach, długotrwałe deszcze w rejonie Basenu Morza Czarnego.

⁵ W 2010 roku, w porównaniu z rokiem poprzednim, zbiory zbóż spadły o 8,7%, rzepaku i rzepiku o 10,7%, buraków cukrowych o 8,1%, ziemniaków i warzyw gruntowych po 12,9%, a owoców o 5,1%.

⁶ W 2011 roku dynamika cen energii kształtowała się na najwyższym od 10 lat poziomie z powodu wysokich cen ropy i istotnej deprecjacji złotego (w II półroczu), związanej z pogorszeniem nastrojów na globalnych rynkach finansowych, dodatkowo podwyższającej ceny surowców wyrażone w złotych.

- słabych zbiorów spowodowanych niekorzystnymi warunkami pogodowymi w sezonie 2010/2011,
- niskiego stanu zapasów produktów rolnych w sezonie 2010/2011,
- rosnącego popytu na produkty rolne w krajach rozwijających się,
- działań protekcyjnych (m.in. zakazu eksportu zboża z Rosji i jego ograniczenia z Ukrainy),
- zwiększenia produkcji biopaliw, której sprzyjały wysokie ceny ropy,
- programów wspierania produkcji biopaliw w Unii Europejskiej i Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej,
- słabnącego kursu dolara,
- działań spekulacyjnych funduszy inwestycyjnych na rynkach terminowych,
- niepokojów społeczno-politycznych w krajach Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu (Świetlik 2011, s. 2-7; Świetlik 2012, s. 9-10).

Konsekwencją spadku podaży i wzrostu ryzyka ze względu na wojnę domową w Libii oraz napięć politycznych w państwach Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu był wysoki wzrost cen ropy, a powodzi w Australii – cen węgla. Znaczący wzrost światowych cen gazu wiązał się ze wzrostem cen ropy oraz zwiększonym popytem na import gazu do dotkniętej skutkami katastrofy naturalnej Japonii (Chojna 2011, s. 27-34; *Raport...* 2011, s. 18-20; *Slowing...* 2011, s. 1-3)⁷. Według FAO, w 2011 roku światowe ceny żywności osiągnęły rekordowy poziom – o 43,4% wyższy niż w 2009 roku i o 14,2% wyższy w porównaniu z 2008 rokiem, tj. okresem światowego kryzysu żywnościowego.

W 2012 roku rozpoczął się proces obniżania cen żywności na rynkach międzynarodowych. W latach 2012-2015 światowe ceny żywności obniżyły się o 28,7%, w związku ze znacznym wzrostem jej podaży, spowolnieniem światowego popytu i spadkiem cen surowców energetycznych⁸. W Polsce w latach 2012-2013 wzrost cen żywności wyraźnie spowolnił, a w latach 2014-2015 ceny żywności zmalały o 2,6%, przy spadku średniego poziomu cen konsumpcyjnych o 0,9%. Potaniały wszystkie grupy produktów żywnościowych, z wyjątkiem artykułów mleczarskich i wyrobów cukierniczych, których ceny zwiększyły się odpowiednio o 0,6% i 1,2%. Deflacja na rynku żywnościowym była zjawiskiem nienotowanym w Polsce od lat 2002-2003⁹, a skala obniżek cen żywności – jedna z największych wśród państw Unii Europejskiej (*HICP...* 2016)¹⁰. Zdecydowały o tym głównie: wzrost podaży większości artykułów, względnie niski poziom krajowego popytu, spadek cen surowców rolnych na rynkach światowych, rosyjskie embargo na import z Polski niektórych towarów rolno-spożywczych (wprowadzone w sierpniu 2014 roku), spadek cen energii i paliw

⁷ Potężne trzęsienie ziemi i fale tsunami w Japonii w marcu 2011 roku doprowadziły do awarii elektrowni jądrowej i wielkich zniszczeń w północno-wschodniej części kraju.

⁸ Spadek cen dotyczył głównie ropy naftowej, a także węgla kamiennego i gazu, czyli surowców energetycznych silnie skorelowanych z dynamiką cen żywności.

⁹ W Polsce w 2002 roku ceny żywności i napojów bezalkoholowych obniżyły się o 0,7%, a w 2003 roku o 1,0% w ujęciu rocznym.

¹⁰ Według EUROSTAT w UE-28 w 2015 roku w porównaniu z 2013 rokiem, ceny żywności i napojów bezalkoholowych obniżyły się o 0,2%, przy wzroście cen towarów i usług konsumpcyjnych o 0,5%. W Polsce, według tej metodologii (HICP), spadki cen żywności i CPI wyniosły odpowiednio 2,5% i 0,6%; <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [dostęp: 02.02.2016].

będący następstwem taniejącej ropy na rynkach światowych i skutkujący obniżką pozasurowcowych kosztów przetwórstwa i obrotu, dekoniunktura na światowym rynku żywności i skurczenie się rynków zbytu oraz utrzymująca się niska dynamika cen żywności w UE. W 2015 roku czynnikiem hamującym tempo spadku cen żywności było ograniczenie podaży niektórych produktów rolnych i upraw ogrodnich w następstwie suszy w miesiącach letnich (zboż jarych, ziemniaków, warzyw gruntowych, owoców z drzew i krzewów, głównie jabłek i malin) (*Wyniki...* 2016, s. 25, 28, 38, 60, 66-64, 70-71) oraz ożywienie krajowego popytu w drugiej połowie roku.

Podsumowanie

Lata 2004-2013 charakteryzowała w Polsce wysoka inflacja i szybko rosnące ceny żywności. Odnotowana w latach 2014-2015 deflacja na rynku żywnościowym nie spowodowała odwrócenia, zapoczątkowanego w 2004 roku, trendu relatywnego drożenia artykułów żywnościowych. W 2015 roku, w porównaniu z 2003 rokiem, ceny detaliczne żywności i napojów bezalkoholowych zwiększyły się o 41,9%, przy wzroście łącznych cen towarów i usług konsumpcyjnych o 31,0%. Oznacza to, że żywność i napoje bezalkoholowe podrożały realnie o 8,3%, w tym żywność – o 9,5%. Bardziej niż żywność podrożały napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe, towary i usługi związane z mieszkaniem oraz paliwa do prywatnych środków transportu. Wzrost cen wielu podstawowych grup produktów spożywczych był wyższy niż średni, w tym zwłaszcza pieczywa i produktów zbożowych, owoców, jaj, ziemniaków i tłuszczów jadalnych. Zbliżony do wzrostu cen całej żywności był wzrost cen artykułów mięsnych oraz ryb i przetworów rybnych. Realnie podrożały wszystkie grupy artykułów żywnościowych, z wyjątkiem cukru i warzyw. Zróżnicowana dynamika cen poszczególnych produktów spożywczych spowodowała istotne zmiany wewnątrzgrupowych relacji cen.

Analizując uwarunkowania rozwoju cen na krajowym rynku żywnościowym zauważono, że bezpośrednio po przystąpieniu Polski do UE wzrost cen był spowodowany procesami integracji, a w okresie 2007-2015 – zjawiskami o charakterze globalnym, nie zaś zmianą krajowych relacji popytu i podaży. Obserwacje sytuacji cenowej na międzynarodowych rynkach żywnościowych w pierwszych miesiącach 2016 roku pozwalają przypuszczać, że po jej destabilizacji w latach 2007-2011 wywołanej gwałtownymi zwyczajkami cen artykułów rolno-spożywczych i w 2015 roku – spowodowanej głębokim ich spadkiem, nastąpi powrót do stanu nowej równowagi długookresowej. W warunkach polskich nie będzie to zapewne równowaga na poziomie cen żywności z ostatnich dwóch lat, lecz przy bezwzględny i relatywnym ich wzroście.

Bibliografia

- „Biuletyn Statystyczny” (2016), nr 2, GUS Warszawa.
Begg D, Fischer S., Dornbusch R. (1993), *Ekonomia*, t.1., PWE, Warszawa.

- Ceny w gospodarce narodowej w 2008 r.* (2009), GUS, Warszawa.
- Ceny w gospodarce narodowej w 2014 r.* (2015), GUS, Warszawa.
- Ceny w gospodarce narodowej w 2015 r.* (2016), GUS, Warszawa.
- Chojna J. (2011), *Ceny na głównych światowych rynkach towarowych*, (w:) *Koniunktura gospodarcza świata i Polski w latach 2009-2012*, Raporty, IBRKK, Warszawa.
- Classification of Individual Consumption by Purpose* (2014), Eurostat,
[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics.explained/index.php/Glossary:Classification_of_individual_consumption_by_purpose\(COICOP\)](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics.explained/index.php/Glossary:Classification_of_individual_consumption_by_purpose(COICOP)) [dostęp: 11.04.2016].
- Czaja I., Wach K. (2009), *Zmiany obrotów w handlu zagranicznym Polski przed akcesją i po akcesji do Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, nr 799.
- Daszkowska E. (2008), *Przyczyny i odczuwalne skutki kryzysu żywnościowego pierwszej dekady XXI wieku. Działania stabilizujące sytuację, podejmowane przez Unię Europejską i Bank Światowy*, „Journal of Agribusiness and Rural Development”, No. 4(10).
- Demke M., Pangrazio G., Maety M. (2009), *Country Responses to the Food Security Crisis: Nature and Preliminary Implications of the Policies Pursued*, FAO, Roma.
- FAO Food Price Index*. (2016), FAO, Roma, <http://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en> [dostęp:07.04.2016].
- Food Price Watch* (2014), „The World Bank”, Iss. 16, February, Washington, <http://www.worldbank.org> [dostęp: 26.08.2015].
- Gwiazda A. (2008), *Wzrost cen żywności na świecie – przyczyny i prognozy*, „Wspólnoty Europejskie”, nr 3.
- HICP – annual data* (2016), Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> [dostęp: 07.04.2016].
- Kursy walut. Archiwalne kursy walut* (2016), NBP, Warszawa,
http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/kursy/arch_a.html [dostęp:07.04.2016].
- Malcher-Michalska D. (2012), *Uwarunkowania zmienności cen na międzynarodowych rynkach rolnych w okresie 2007-2010*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 122.
- Noga M. (2009), *Makroekonomia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Pawlak K. (2014), *Zmiany w polskim handlu zagranicznym produktami rolno-spożywczymi po akcesji do Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie”, „Problemy Rolnictwa Światowego”, t. 14(29), z. 2.
- Polski handel zagraniczny w latach 2001-2005*. (2005), Ministerstwo Gospodarki, Warszawa,
<http://www.mg.gov.pl/Analizy+i+prognozy/Analizy+z+obszaru+handlu+zagranicznego> [dostęp: 03.09.2015].
- Raport o inflacji. Lipiec 2007* (2007), NBP, RPP, Warszawa.
- Raport o inflacji. Lipiec 2011* (2011), NBP, RPP, Warszawa.
- Rolnictwo w 2003 r.* (2004), GUS, Warszawa.
- Slowing, Growth, Rising, Risk. World Economic Outlook. September 2011* (2011), IMF, Washington.
- Szczęśniak A. (2005), *2004 czyli rok drogiej ropy*, <http://www.szczesniak.pl/310> [dostęp: 07.04.2016].
- Świetlik K. (2004a), *Ceny żywności w procesie integrowania Polski z Unią Europejską*, „Wspólnoty Europejskie”, nr 5.
- Świetlik K. (2004b), *Wpływ akcesji do Unii Europejskiej na ceny żywności w Polsce*, „Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy”, nr 501, IERiGŻ, Warszawa.

- Świetlik K. (red.) (2006), *Popyt na żywność. Stan i perspektywy*, „Analizy Rynkowe”, nr 7, IERiGŻ, ARR, MRiRW, Warszawa.
- Świetlik K. (2008), *Ceny żywności w procesie rynkowych przemian polskiej gospodarki (1994-2004)*, „Studia i Monografie”, nr 141, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Świetlik K. (2009), *Cenowe dylematy rynku żywnościowego w 2009 r.*, „Przemysł Spożywczy”, nr 6.
- Świetlik K. (2011), *Ceny żywności w 2011 r. i przewidywane ich zmiany w 2012 r.*, „Przemysł Spożywczy”, nr 4.
- Świetlik K. (red.) (2012), *Popyt na żywność. Stan i perspektywy*, seria: „Analizy Rynkowe”, nr 13, IERiGŻ-PIB, ARR, MRiRW, Warszawa.
- Świetlik K. (2013), *Konsumpcja i ceny żywności pod presją spowolnienia gospodarczego*, „Handel Wewnętrzny”, nr 2.
- The State of Agricultural Commodity Markets 2009. High food prices and the food crisis – experiences and lessons learned.* (2009), FAO, Roma, <http://www.fao.org/docrep/fao/012/i0854e/i0854e/pdf> [dostęp: 05.09.2015].
- Ter-Minassian T., Allen M., Johnson S. (2008), *Food and Fuel Prices-Recent Developments, Macroeconomic Impact, and Policy Responses*, IMF, Washington, June 30, <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2008/063008.pdf> [dostęp: 05.09.2015].
- Wyniki produkcji roślinnej w 2010 r.* (2011), GUS, Warszawa.
- Wyniki produkcji roślinnej w 2015 r.* (2016), GUS, Warszawa.
- Zawajska A. (2011), *Czy spekulacje finansowe wpływają na międzynarodowe ceny towarów rolniczo-żywnościowych?*, „Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie”, „Problemy Rolnictwa Światowego”, t. 11(26).

Changes of Retail Prices for Foodstuffs in Poland in 2003-2015

Summary

An aim of considerations is to illustrate the directions and the degree of variability of retail prices of foodstuffs and soft drinks in Poland as well as to diagnose the reasons for differentiation of the scale of those changes. The analysis covered the period of 2003-2015. The basic source of data is the worked out by the CSO (published and not published) time series characterising the price categories in question. In her study, the author used mainly the methods of descriptive and comparative statistics. Based on the analyses of the empirical material it was estimated that in 2015, vis-à-vis 2003, foodstuffs and soft drinks went up in real terms by 8.3%, of which foodstuffs by 9.5%. This means a reversal of the retaining in 1990-2003 trend of a relative reduction of prices for these products. Seeking for the reasons of this phenomenon, it was noticed that directly upon Poland's accession to the EU the price growth was caused by the integration processes, whereas in 2007-2015 – mainly by factors of the global nature.

Key words: inflation, food prices, demand, price determinants.

JEL codes: F43, E31, E32, O13, Q11

Изменения розничных цен продуктов питания в Польше в 2003-2015 гг.

Резюме

Цель рассуждений – представить направления и степень изменчивости розничных цен продуктов питания и безалкогольных напитков в Польше, а также диагноз причин дифференциации масштаба этих изменений. Анализ охватил 2003-2015 гг. Основным источником данных – разрабатываемые ЦСУ (публикуемые и непубликуемые) временные ряды, характеризующие изучаемые ценовые категории. В работе использовали прежде всего методы описательной и сравнительной статистики. На основе анализов эмпирического материала оценили, что в 2015 г., по сравнению с 2003 г., продукты питания и безалкогольные напитки подорожали реально на 8,3%, в том числе продукты питания – на 9,5%. Это обозначает обратный тренд, сохранявшийся в 1990-2003 гг., относительного снижения цен этих продуктов. Ведя поиск причин этого явления, заметили, что непосредственно после входа Польши в ЕС рост цен был вызван процессами интеграции, тогда как в 2007-2015 – в основном, факторами глобального характера.

Ключевые слова: инфляция, цены продуктов питания, спрос, определители цен.

Коды JEL: F43, E31, E32, 013, Q11

Artykuł nadesłany do redakcji w sierpniu 2016 roku

© All rights reserved

Afiliacja:

dr hab. Krystyna Świetlik, prof. nadzw. IERiGŻ-PIB
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
ul. Świętokrzyska 20
00-002 Warszawa
tel.: 22 505 47 07
e-mail: krystyna.swietlik@ierigz.waw.pl